

Gig Watch

Sommarcirkel – tillfälle 2

Innehåll:

- Flamman: Medelklassen börjar likna arbetare
- Kämpa Tillsammans: Samma fiender, samma kamp
- Dagens Arena: Slut på gräddfiler för gigekonomin

Diskussionsfrågor:

- I Flammans artikel beskrivs fenomenet “deklassering”, hur tjänstemannayrken i allt högre grad börjar likna arbetaryrken. Hur hänger detta ihop med gigifieringen av arbetsmarknaden? Är deklassering en del av samma utveckling som gigekonomin eller har de olika orsaker?
- *“Sötebrödsdagarna är över och verkligheten har börjat hinna ikapp Silicon Valley-sagorna”, skriver German Bender. Håller du med? Kommer 'verkligheten' splittra gigekonomin eller inte?*
- Vad vore en ideal framtid: en mindre gigekonomi, en reformerad gigekonomi – eller något annat?

- Vilka former av motstånd blir då nödvändiga? Har kunderna någon roll i det?
- Vad menar Kämpa Tillsammans med att "*samhället är en fabrik*"? Hur kan påståendet konkretiseras? Är gigekonomin inom eller utanför fabriken?
- För att fortsätta på samma spår: om samhället är en fabrik, hur gör vi det till ett samhälle igen?

Medelklassen börjar likna arbetare

Den svenska medelklassen faller nedåt. Samtidigt blir dess fackförbund allt mindre intresserade av bred löntagarsolidaritet. Enligt ekonomihistorikern Lovisa Broström, en av många författare i den nyutgivna antologin Klass i Sverige, är det ett recept på katastrof.

Artikel hämtad från Flamman 05-02-2021

INRIKES

Vem är medelklass? Begreppet är vagt, förvirrande och omöjligt att undvika. I amerikanska val utmålar sig samtliga kandidater som medelklassens förkämpe, i Storbritannien diskuteras "the middle class squeeze" och i Sverige ser sig en allt mindre del av den arbetande befolkningen som arbetarklass. Kvar blir ett självdefinierat mittenskikt utan tydlig identitet. En medelklass.

– De som är mest förmögna i dag är så astronomiskt rika, samtidigt som de flesta också känner någon som är fattigare än en själv. Resultatet blir att nästan alla ser sig som "i mitten", vilket gör att både en högre tjänsteman och någon som driver ett kämpande litet åkeriföretag uppfattar sig som medelklass, säger Lovisa Broström, ekonomihistoriker vid Göteborgs universitet till Flamman.

Ett försök att förtydliga saken har gjorts av den nyligen avlidne amerikanske sociologen Erik Olin Wright. Enligt honom definieras inte medelklassen av inkomst eller status, utan av sin motsägelsefulla position gentemot kapitalmakten. De säljer sitt arbete och exploateras som vilka arbetstagare som helst, men har samtidigt vissa av de privilegier som hör kapitalet till – kontroll över hur arbetet läggs upp, makt över budgetar, bestämmanderätt över kollegor i lägre rang.

Med en sådan definition rymmer medelklassen en stor grupp av dem som är anställda i offentlig sektor: lärare, läkare, sjuksköterskor. Samma grupp som sedan 1990-talskrisen har fått se sitt arbete inskränkas och devalveras av den så kallade New public management-modellen (NPM). Nu håller den på att avskaffa deras privilegier helt och hållet.

(Bild)

New public management pressar samman medelklassen, enligt ekonomihistorikern Lovisa Broström, en av författarna i antologin Klass i Sverige. Foto: Privat/Katalys.

NPM – en modell för att styra offentlig sektor efter samma principer som den privata industrin – kritiserar ofta för dåliga slutresultat och bristande arbetsmiljö. Läkare som sätter vissa diagnoser för att ge vårdföretaget mer ersättning, lärare som uppmantras att godkänna tveksamma studenter för att nå skolans mål om elevomsättning, ständiga utvärderingar och pappersexerciser. Men enligt Lovisa Broström förändrar NPM hela det svenska klassamhället. När medelklassen i offentlig sektor börjar detaljstyras tappar de sin upphöjda position. De blir arbetare som andra.

– Genom kvoter och dokumentation kan man kontrollera akademiker, läkare, sjuksköterskor och andra sådana yrkesgrupper. De som tidigare hade en ganska fri yrkesutövning styrs då enligt samma princip som människor vid ett produktionsband. Man vill kontrollera hur mycket som produceras.

Det är utgångspunkten för Broströms bidrag i den fackliga tankesmedjan Katalys nyutgivna antologi Klass i Sverige. Bland kapitel om en förtvinande socialdemokrati, privatiserad välfärd, gigifiering och lobbyism handlar hennes om att den växande medelklassen genomgår en ”deklassering”. Och hur de kan tänkas reagera på den saken.

– Historiskt sett har grupper som haft en viss status men sedan fallit nedåt ofta vänt sig mot samhällsutvecklingen och blivit reaktionära. Man drabbas av en rädsla för att falla, och kanaliserar inte sin kritik uppåt utan mot en annan grupp eller minoritet.

Det märktes i riksdagsvalet 2018. Sverigedemokraternas framväxt speglas ofta i det höga antalet LO-medlemmar som röstar på partiet, men även bland tjänstemannafacket TCO:s medlemmar röstade 13 procent på SD.

(bild)

Vårdarbetare deltar i vårdupproret i Göteborg 2016. Sjuksköterskor definieras av sociologen Erik Olin Wright som medelklass, men deras arbete och privilegier håller på att undergrävas av den nyliberala New public management-modellen. Foto: Thomas Johansson/TT.

En annan farhåga, som rör sig likt ett spöke genom hela Klass i Sverige, är att medelklassen reagerar genom att köpa sig loss ur välfärdssamhället och sluta bry sig om jämlikhetspolitik. Redan i förordet skrivs att ”den pågående utarmningen av det allmänna skapar drivkrafter hos den övre medelklassen att släppa taget neråt och inbädda sig i egna system”. Även här är det senaste valresultatet en vägvisare. Bland SACO-anslutna väljare fick den före detta Alliansen 44 procent av rösterna. Och i medelklasstäta Region Stockholm fick Moderaterna förnyat förtroende, trots flera år av korruptionsskandaler kring Nya Karolinska och resten av sjukvården.

– Utvecklingen med ett starkt löntagarkollektiv, där medelklassen och arbetarklassen suttit i samma båt, har varit så otroligt central för Sverige. I andra länder, där medelklassen i stället har sett sig som hopkopplade med gruppen ovanför dem, har utvecklingen dragit iväg åt helt andra håll, säger Lovisa Broström.

Kort sagt: när medelklassen inte är med på tåget uteblir omfördelningspolitiken. Det är en av förklaringarna till att den svenska socialdemokratin har insisterat på att barnbidragen ska gå till alla, att löneökningarna ska vara procentuella och att pensionsförsäkringar ska likna varandra.

– Just nu är utvecklingen i stället en nedåtgående spiral. Medelklassen skaffar privata sjukförsäkringar och sätter sina barn i privat förskola. I andra länder, där den utvecklingen har gått längre, ser man hur medelklassen luras att tro de har samma intressen som de mest förmögna, att de också kan köpa sig ur systemet. Men det kan de inte. De tror att de står mycket närmare de rikaste än de egentligen gör. Då landar de i idéer om att fattiga parasiterar på samhället, och så drar de sig undan solidariteten med andra löntagare. Men det är att göra sig en otrolig björntjänst.

(bild)

Den kontorsarbetande medelklassen håller på att lossa förtöjningarna till arbetarklassen och därmed lämna det löntagarkollektiv som en gång gjorde den svenska välfärdsmodellen möjlig. Foto: Henrik Montgomery/TT.

En paradox alltså. Medelklassen växer och blir mer lik arbetarklassen, men vänder sig samtidigt bort från arbetarrörelsen. Enligt Lovisa Broström finns det bara en lösning på problemet: bred facklig solidaritet.

– I bästa fall skulle den här utvecklingen kunna leda till att man ser sina gemensamma intressen. När allt fler i medelklassen inser att de inte alls är några privilegierade klassresenärer, att de också måste jaga pinnar och streck och poäng, finns en grund för att återigen skapa ett starkt löntagarkollektiv.

Men vägen dit är lång. I sitt antologikapitel beskriver Broström ett ”introvert fackligt arbete” som präglar TCO och Saco. Trots att tjänstemannafacken gått om LO i medlemstal så vill de – enligt Broström – inte ta det ansvar för hela löntagarkollektivet som LO tidigare har tagit. I stället för att driva fram reformer som gynnar alla som arbetar vill tjänstemannafacken ”öka statusen” hos den egna medlemsgruppen.

– Man är sur för att de egna medlemmarna drabbas och ser inte det generella mönstret som påverkar alla. Att man har ganska mycket gemensamt med kassapersonal på Ica som också måste skynda sig eller undersköterskor som springer i hemtjänsten. Den frågan ligger bara och väntar på att plockas upp.

Kan PTK:s agerande i las-frågan ses som ett exempel på sådant inåtvänt fackligt arbete? De valde ju att på egen hand anta Svenskt Näringslivs bud, bland annat med hänvisning till sina medlemmars status. Därmed avgjorde de framtiden för hela Sveriges arbetsmarknad utan att vara överens med LO.

– Jag har inte tänkt på det, men ja, det stämmer ganska bra överens med de slutsatser jag drar. Det kommer i små steg, att varje yrkesgrupp tycker sig bli åsidosatt på andra gruppers bekostnad. Och att just de borde bli mer förstärkta eller få större löneökningar. I stället för att gemensamt trycka på för samhällsförändring väljer man att bara organisera universitetsutbildade, kräva yrkeslegitimationer, och så vidare.

Så var ska man börja? Trots sina bistra slutsatser vägrar Broström tro att det är kört. Hon jämför med Brasilien, där vänsterledaren Luiz Inácio Lula da Silva lyckades bygga upp bidragsprogrammet ”Bolsa família” under 00-talet.

– Om man kan bygga ett nytt välfärdssystem i ett land som är så otroligt korruptionsdrabbat som Brasilien så kan vi vända utvecklingen i Sverige.

Men om medelklassen börjar köpa sig loss ur den allmänna välfärden och klippa banden till arbetarrörelsen för gott, närmar man sig då inte en politisk ”point of no return”, även om det rent tekniskt skulle gå att förbättra saker?

– Jo, men det är inte riktigt så enkelt. Välfärden och hur den ska förbättras finns ju fortfarande kvar i retoriken hos högerpartierna exempelvis, trots att de gör precis tvärtom. Om arbetarrörelsen tappar vissa grupper, eller om fackföreningarna skär av relationerna till varandra, blir det såklart mycket svårare att återskapa solidariteten. Men snarare än att vi närmar oss en ”point of no return” så ser jag det som att dagens fackföreningar bidrar till att försvåra en solidarisk utveckling.

NOA SÖDERBERG

Samma fiender, samma kamp! – Kämpa Tillsammans

Den nya klassammansättningen

Omstruktureringen har skapat en ny och större arbetskraftsreserv. Massarbetslösheten går hand i hand med toyotiseringen av produktionen, i och med uppluckringen av arbetsmarknaden med alla tillfällighetsanställningar och den hårdnande konkurrensen mellan "de nya medarbetarna". Arbetskraftsreserven, en armé av arbetslösa, är främst sammansatt av unga, invandrare och kvinnor. Arbetskraftsreserven existerar i många olika former, från den arbetare som endast tillfälligt har tvingats till deltidsarbete, till den arbetare som helt och hållet har slagits ut från den kapitalistiska produktionsprocessen (eller aldrig kommit in i den!). Det starkare tryck som arbetskraftsreserven, genom konkurrensen om jobben, utövar på den del av arbetarklassen som är satt i lönearbete, sänker de arbetandes löner, tvingar dem till övertidsarbete och underkastelse under kapitalets diktatur. Samtidigt så leder övertidsarbetet till att reserven av arbetslösa ökar.

Att ena delen av arbetarklassen är dömd till påtvingad arbetslöshet genom den andra delens övertidsarbete och vice versa, utnyttjar kapitalisterna medvetet och cyniskt för att berika sig själva.

Det är egentligen lite fel att prata om "arbetslösa". Ett mer korrekt uttryck skulle kunna vara "undersysselsatta", inte för att vi tycker att alla skall jobba åtta timmar om dagen och några till hemma, med ännu några extra för kvinnor – tvärtom! Alla har rätt till en försörjning. Med undersysselsatta menar vi människor som skulle vilja/behöva utföra mer avlönat arbete oavsett om det gäller hemmafruar, studenter, del- och korttidsanställda, arbetslösa osv.

Skitprojekt

Alla skitprojekt som staten och kommunerna drar igång, de "arbetsmarknadspolitiska åtgärderna", såsom praktikplatser, Gröna Jobb, Datortek m m är naturligtvis inte till för att "få in dig på arbetsmarknaden", men det är faktiskt inte bara ren kosmetika heller. Till viss del handlar det om att sänka siffrorna på den "öppna" arbetslösheten, men huvudsyftet är att, så att säga, hålla arbetskraftsreserven i trim. Att höja den allmänna utbildningsnivån för att sälla fram de nya medarbetarna och på så sätt öka företagets konkurrenskraft på världsmarknaden. Vi ska också tro att vi ska få jobb snart, och inte tappa vanan att gå upp tidigt och släpa sig iväg till något jävligt tråkigt. I många andra länder är arbetskraftsreserven mer eller mindre "förstörd" (t ex i USA) och många skulle inte klara av ett lönearbete. I det här sammanhanget är det viktigt att så många som möjligt "står till arbetsmarknadens förfogande". Det är så vi måste se på kraven om "aktivt jobbsökeri" för att få socialbidrag eller att de skär ner på antalet a-kassedagar och större möjligheter att stänga av folk när de inte tar vilket jobb som helst. Liknande saker är rehabiliteringen av handikappade och arbetsskadade till

arbetsmarknaden, "även om du inte kan ha ett halvtidsjobb så är du faktiskt 10 % arbetsduglig".

Ju fler som står till arbetsmarknadens förfogande, desto flexiblare blir systemet, vilket är precis vad kapitalet vill. Utbytbarheten, otryggheten, konkurrensen och individualiseringen på arbetsmarknaden ska inte nå några gränser.

Kort sagt så pågår en proletarisering och marginalisering som främst slår mot kvinnor, invandrare, lågavlönade, ungdomar, långtidssjuka/handikappade, samt deltidsarbetande och ensamstående. Många tvingas också in i den individualiserade och otrygga tjänstesektorn. Deklasseringen har även lett till olika former av reaktionär mobilisering och fått sexism, rasism och homofobi att breda ut sig, samt en hets mot alla som är beroende av statliga bidrag.

Mot proletariseringen och marginaliseringen måste vi hävda vår värdighet och rätt till liv – utan löneslaveri eller statlig kontroll!

Vänsterns reträtt, reformismen och återupprättandet av den revolutionära kampen

Hela vänsterspektrat har drabbats av den högervändning som följt på omstruktureringen och sovjetsystemets fall (även om detta system för många aldrig var någon referenspunkt), och på så sätt gjort reträtt.

Samtidigt som sossarna övergav folkhemstanken för nyliberalare idéer strök Vänsterpartiet sitt K (=kommunisterna) och blev "socialdemokrater". Vänsterpartiet är delaktigt i nedskärningar i många kommuner och vill till exempel öka polisens budget. De traditionella vänstergrupperna utanför riksdagen har blivit ännu öppnare i sin opportunist och har klara vänsterliberala/socialdemokratiska tendenser. Hos den utomparlamentariska vänstern har reträtten inte minskat militansen men väl påverkat angreppsmålen. Man har fokuserat sig på mer svagare fiender som t ex extremhögern och politiken har mer fått karaktären av enfråge-aktivitet.

Allt oftare faller de grundläggande målen "socialism" och "befrielse" bort i parollerna från frontorganisationer som Enhetsinitiativet och Upprop för rättvisa. Man hurrar t ex ohämmat för vänstersocialdemokrati.

Dagens protester

Det finns ett utbrett förakt för politiker och fackliga pampar. Men missnöjet och protesterna tar sig sällan uttryck som konkret motstånd. Nästan alla protester mot omstruktureringsprocessen har varit lokala initiativ av utomparlamentarisk och utomfacklig karaktär, men protesterna har varit vädjande gentemot makten. De fackliga initiativ som tagits har antingen motarbetats eller har inte sanktionerats av de centrala fackliga

organisationerna. Arbetslöshetsrörelsen och arbetarrörelsen med mera, måste bryta sig loss från socialdemokratien för att kunna tackla den nya situationen. Sossarna bygger sin nyliberala klassamarbetspolitik på mäktiga grupper inom arbetarrörelsen som fackbyråkratin och arbetararistokratien.

Kort sagt så måste vänstern ha ett realistiskt samhällsalternativ som utgår ifrån den aktuella samhällssituationens förutsättningar, d v s nyliberalismen, globaliseringen och toyotiseringen. *För att ha någon som helst chans att bli trovärdiga och ha möjlighet att skapa en massrörelse så måste den revolutionära vänstern i sin analys, kritik och kamp utgå ifrån dagens klassammansättning och situation för exploaterade grupper, och inte bara utgå ifrån vita män i det relativt privilegierade industriproletariatet.*

Reformismen

Reformism är ett av kapitalets svar på motstånd – alltså en rent defensiv politik. Eftersom kapitalet nu är på offensiv finns det bättre förutsättningar för att reformismens inflytande hos förtryckta grupper kommer att minska. Just för att utrymmet för reformer har minskat. Socialdemokraternas svar på krisen har varit att administrera den, för att få så stor del av kakan själva, men svaret på krisen kan bara vara att krossa kapitalets makt.

De före detta reformistiska organisationerna och fackföreningarna (ursprungligen var facken de proletära försvarsorganisationerna, men idag fungerar de i bästa fall som ett slags "försäkringskassor") har cyniskt ställt upp på den nyliberala krishanteringspolitiken och aktivt medverkat i omstruktureringen, och är därför medansvariga för proletariseringen och marginaliseringen.

Den fordistisk-keynesianska ackumulationsmodellens fall och nationalstatens konkurrenskaraktär har ryckt undan den materiella grunden för reformismen. Privilegier eller speciella skydd för arbetarklassen baserade på nationalstaten upphävs, och därigenom det reformistiska spelrummet. När sentimentala vänstersossar drömmer sig tillbaka till det reformistiska spelrummet och den socialdemokratiska välfärdsstaten så glömmer de denna samhällsmodells baksida och förutsättningar – klassarbetet och den imperialistiska utsugningen.

Urholkad skendemokrati

Den borgerliga parlamentaristiska skendemokratien har urholkats av globaliseringen och nationalstatens konkurrenskaraktär. Inte ens de tidigare begränsade möjligheterna för parlamentariskt beslutade reformer och inflytande finns kvar. På samma gång som den borgerliga skendemokratien har urholkats, har de utomparlamentariska folkliga mobiliseringarna mer antagit formen av enfrågerörelser som genom reformer så gott det går springer runt och lappar ihop systemets största brister, för att eventuellt efter en tid institutionaliseras till statligt eller kommunalt stödda projekt med [34] reglerade löneförhållanden, hierarkisering och kontroll.

Globaliseringen leder till nya villkor för basdemokratiska rörelser och internationell solidaritet, men det behöver inte betyda att en politiskt betydelsefull rörelse växer fram. Om inte vänstern lyckats greppa situationen med ett realistiskt alternativ, och istället ställt upp på den nyliberala krishanteringspolitiken, så blir hotet från reaktionära lösningar verklighet när väl den permanenta krispolitiken bryter samman. Protektionismen, som vid ett ekonomiskt sammanbrott kommer att växa explosivt, medför att nationalism, fascism och fundamentalism då kan komma att bli rationella svar för breda befolkningslager. Detta är en av anledningarna till varför det är viktigt att redan idag bekämpa denna reaktionära mobilisering och statens och kapitalets splittringspolitik i form av t ex rasism, sexism och segregering.

Utomfacklig arbetarkamp

För det första är det viktigt att vi beskriver vad vi menar med arbetarkamp. Vi börjar med att beskriva kampen mellan arbete och kapital – som det ser ut i produktionen, på arbetsplatserna, vilket naturligtvis inte är den enda arenan. Jämförelser kan också göras för hur det fungerar i skolan eller i hemmet. Även där produceras varor, nämligen den mänskliga varan arbetskraft.

För den summa som betalas i lön vill kapitalisten ha så mycket arbetskraft/varor som möjligt. Den som arbetar å andra sidan vill ha så mycket pengar som möjligt för så lite arbete som möjligt. Denna "lag" är universell, den gäller alltså alltid och överallt. Om man hårddrar denna kamp så gäller detta varje "extra" toalettbesök, varje stöld och löneförhandling o s v. Varje tillsägelse och höjning av tempot på arbetsplatsen gäller det här. Detta är kampen mellan arbete och kapital.

Utanför facket

Tidigare har vi nämnt att reformisterna inte klarade av att bemöta borgarklassens offensiv. De som hade som uppgift att bemöta offensiven var de proletära försvarsorganisationerna, i Sverige främst representerade av fackföreningarna. Den svenska fackliga ledningen är som alla vet väldigt institutionaliserad och korrupt. Dessa sossar har som främsta uppgift att dölja klassintressena och verka för en samförståndsanda, "alla måste spara", "vi sitter ju alla i samma båt" o s v. I en tid med skärpta klasstrider (som nu!) krävs det strid även från proletariatets sida, och som facket ser ut nu tror vi att dessa strider kommer att ske utomfackligt – speciellt från den arbetskraftsreserv vi tidigare pratat om! För det första kommer många strider ju ske utanför arbetsplatserna då många inte har lönearbete, och för det andra så tolererar inte de arbetsplatser som tar in "undersysselsatta" någon större facklig aktivitet, om ens medlemskap.

Den autonoma rörelsens uppgifter inför framtiden kan vara att stödja och utveckla kollektiva kampformer för de marginaliserade och "undersysselsatta" i samhället – de grupper många av oss själva tillhör och verkar i. Kampformer som måste göra en skillnad rent materiellt, som t ex självförsvar, sabotage, ockupationer eller sänkning av matpriser och hyror genom aktioner mot butiksägare och hyresvärdar. Att slå direkt mot utsugningen och fysiskt förhindra våra

fiender. Det är viktigare än någonsin att kombinera kampen på arbetsplatserna med kamp på gatorna, att eftersträva de avlönades och de icke-avlönades parallella och samtidiga lönekamper.

Samhället är en fabrik! – eller Den sociala fabriken

Kapitalet har på samma gång globaliserats och decentraliserats. Det kanske låter motsägelsefullt men är det faktiskt inte. Med det menar vi att varuproduktionen (obs! människor och djur är också varor) nu genomsyrar hela samhället på ett globalt plan – Samhället är en fabrik! Kapitalismen har inte krossat alla andra produktionssätt utan bara lärt sig utnyttja dem för sitt eget syfte. Det här är dock inget som "kommit" i och med den senaste krisen utan varit ett projekt i den socialdemokratiska staten sedan folkhemmets dagar. I den industrialiserade världen har kärnfamiljen cementerats som en produktions- och konsumtionsenhet (med fruktansvärda konsekvenser för homo/bisexuella, barn och kvinnor).

Att reducera livet till arbete – och dess reproduktiva för- och efterarbeten – kallade den italienske marxisten Mario Tronti för "den sociala fabriken". Det för med sig konsekvenser för klassdefinitioner, synen på produktivt/reproduktivt arbete och klassen som revolutionärt objekt/subjekt. Och utifrån det hur en revolutionär organisation skall se ut. Begreppet "social" är i det här sammanhanget bäst att beskriva som "samhällelig". För att ta ett konkret exempel så är ju funktionen som arbetslös att hålla ner de arbetandes löner och på så sätt deltar man i "produktionen", på samma gång är man ett slags just-in-time-arbetare som skall rycka in vid behov och ens värde som varan arbetskraft höjer staten genom utbildningar i t.ex. data. På så sätt subventionerar staten (genom våra skattepengar) företagen.

I och med att det har skett en omstrukturering av ekonomin som medfört stora nedskärningar har staten minskat kostnaden för proletariats reproduktion – men inte övergivit den. Det reproduktiva arbetet har i ännu högre grad lämpats över som oavlönat arbete för kvinnorna i hemmen, i den "privata" sfären.

Slut på gräddfiler för gigeconomien

Dagens Arena, 2021-04-01, German Bender

Medierapportering om usla villkor och löner. Rättstvister och domslut som leder till ökade kostnader. Hårt motstånd från fackförbund och konkurrenter. Och nu börjar effekterna synas på börsen. Är sötebrödsdagarna över för plattformsbolagen? Det vi ser kan vara början på en ny era, skriver German Bender.

Gigeconomien är på väg in i en ny fas. Sötebrödsdagarna är över och verkligheten har börjat hinna ikapp Silicon Valley-sagorna. Insikten börjar nu sjunka in för såväl bolag som investerare och kunder: bolag med affärsmodeller baserade på algoritmer och data, så kallade plattformsföretag och techbolag, måste spela enligt samma regler som alla andra företag. Tidigare har den insikten framför allt fått genomslag i forskarvärlden, rättssystemet och bland fackligt aktiva. Nu börjar den märkas på börsen.

Med andra ord börjar det göra ont på riktigt.

Det tydligaste exemplet är matbudsbolaget Deliveroo, vars notering på Londonbörserna häromdagen skedde till ett 14 miljarder kronor lägre värde än man först beräknat. Orsaken till värdetappet var att ett flertal stora investerare dragit sig ur affären av oro för kommande rättstvister kring de dåliga villkoren för bolagets cykelbud, vilket pressade Deliveroo att sänka teckningskursen (förhandspriset per aktie) inför noteringen. Flera finansiella analytiker och investerare uttryckte sig ovanligt tydligt angående gigeconomins exploaterande aspekter. Risken för arbetsrättsliga tvister beskrevs av ledande förvaltare med ord som ”tickande bomb” och ”röd flagg”.

Förvaltaren EdenTree valde att bojkotta börsnoteringen med motiveringen att Deliveroos verksamhet ”bäst kan beskrivas som en kapplöpning mot botten där anställda behandlas som förbrukningsvaror – vilket är motsatsen till en hållbar affärsmodell”. En analytiker på Hargreaves Lansdown uttryckte samma budskap i mer marknadsekonomiska termer: ”Om Deliveroo tvingas erbjuda mer traditionella anställningsvillkor, som pensionsinbetalningar, kommer bolagets redan tunna marginaler få svårt att öka och vägen till lönsamhet blir ytterst utmanande”.

En annan fondförvaltare var mer lakonisk: ”Jag gör inget moraliskt ställningstagande, det handlar om en affärsrisk.”

Deliveroo – med grundaren Will Shu och huvudägaren Amazon (!) i spetsen – tillbakavisar givetvis anklagelser om oschyssta villkor för sina cykelbud. Men i det prospekt som bolag måste publicera inför en börsnotering påpekar Deliveroo själva att det finns en risk för ökade kostnader till följd av skärpta regelverk och att man därför har avsatt omkring 1,3 miljarder kronor (112 miljoner brittiska pund) för detta.

Och miljardtappet var inte över i och med den sänkta teckningskursen. Marknadens skepsis fortsatte även efter noteringen. Aktien rasade direkt och var som mest nere på 31 procent under öppningspriset, vilket gjorde att handeln med aktien avbröts två gånger under dagen på grund av den höga volatiliteten.

Nu går bolaget under smeknamnet ”Flopperoo”.

Land efter land slår nu fast att man inte tänker skapa gräddfiler för plattformsföretag. Att dessa hittills kommit undan med att betala extremt låga ersättningar till plattformsarbetare och dessutom undvika kostnader som exempelvis försäkringar, pensioner och utrustning för sin personal, beror inte på att lagstiftningen tillåter det eller på att affärsmodellerna bygger på avancerad teknik – utan helt enkelt på att bolagen medvetet valt att inte följa gällande regelverk och att rättsväsendet inte hunnit agera i samma takt som gigföretagen expanderat. Men nu kommer domstolsbesluten på löpande band. I bland annat Holland, Tyskland, Frankrike, Italien, Spanien, Storbritannien och Sydkorea har plattformsarbetare bedömts vara anställda och därför ha rätt till förmåner och villkor som plattformsföretagen måste stå för. I Spanien kan de till och med ha rätt att få insyn i plattformsbolagens algoritmer. Dessutom har EU-kommissionen inlett ett samråd med arbetsmarknadens parter för att utforma regelverk som ska förbättra arbetsvillkoren för plattformsarbetare.

Allt detta slår direkt mot bolagens lönsamhet – och därmed mot aktiepriset.

En viktig orsak till den här utvecklingen är en facklig motoffensiv. Till exempel har facken ADCU (App Drivers and Couriers Union) och IWGB (Independent Workers’ Union of Great Britain) lyckats rikta medias och konsumenters uppmärksamhet mot de undermåliga villkoren för cykelbud och andra plattformsarbetare. ADCU har valt den rättsliga vägen och lyckats vinna ett avgörande mål mot Uber i Storbritanniens högsta domstol. Det mer högljudda IWGB har valt en mer medial strategi. I samband med Deliveroos börsnotering publicerade fackförbundet ett eget ”prospekt” där man pekar på riskerna med att investera i bolaget och listar ett antal konkreta åtgärder som aktieägare kan vidta för att pressa bolaget att övergå till en mer ansvarsfull affärsmodell. 7 april, samma dag som den öppna noteringen sker på Londonbörsen (handeln med aktien har hittills varit begränsad till institutionella investerare), kommer IWGB också att arrangera en strejk bland Deliveroo-bud.

Allt fler plattforms- och gigföretag väljer nu att successivt anpassa sig till det nya läget. Hermes och Uber i Storbritannien anställer sina bud respektive förare. Foodora i Sverige och Just Eat i Danmark har tecknat kollektivavtal. Utvecklingen i Europa är överlag mer positiv än i USA. Förra året spenderade taxiplattformarna Uber och Lyft motsvarande 1,7 miljarder kronor på en kampanj som lyckades stoppa ett lagförslag i Kalifornien om att bolagens förare skulle betraktas som anställda. Bolagen hoppas nu kunna stoppa liknande regelverk även i EU.

Det står klart att arbetsvillkoren i den ”nya ekonomins” snabbast växande företag har börjat väcka uppmärksamhet långt utanför de fackliga kretsar där de länge varit i fokus. Nu harklar sig kostymerna runt styrelseborden och kräver lägre risk på sina investeringar.

Kritik hörs också från de branscher som vissa plattformsföretag bygger sina affärsmodeller på. Häromdagen var det vd:n för hamburgerkedjan Max som hävdade att kostnaden för matleveranserna äter upp en alltför stor del av restaurangernas vinstmarginal och krävde ett tak på matbudens avgifter. I det här fallet rör det sig alltså om en företagare som vill att staten ska reglera bort en fungerande marknadsmekanism, vilket är en smula pikant eftersom samme vd tidigare har motsatt sig politiska ingrepp när de skulle innebära ökade kostnader.

Poängen är att pressen mot plattformsföretagen kommer från flera håll och med olika motiv – och att de ekonomiska konsekvenserna blir alltmer kännbara.

Givetvis betyder inte det att vi ska ställa vårt hopp till fondförvaltare och kapitalismens maskineri. Lösningen på den ”nya” exploateringen av arbetare är densamma som alltid: det tarvas en motkraft som är för stark för att kunna betvingas. Då måste verktygslådan vara välfylld. Facklig organisering är förstås grundläggande, men det krävs också mediekampanjer, lagstiftning, kollektivavtal och, ja, strategier för att påverka bolagens börsvärde.

Att allt detta nu sker samtidigt tyder på att gigekonomin är på väg in i en ny fas.

Förhoppningsvis leder den till att enbart bolag med hållbara affärsmodeller överlever. Bolag vars lönsamhet faktiskt bygger på ny teknik eller kvalitet – och inte på att undvika kostnader genom att strunta i gällande lagar och regler.